

CÂTEVA REPREZENTĂRI ALE ZEITEI MINERVA PE GEMELE DE LA ROMULA ȘI DIN ÎMPREJURIMI

Gabriela Filip*

Rezumat: În paginile acestui articol sunt aduse în atenția celor interesați, patru geme romane ce prezintă imaginea zeiței Minerva gravată pe suprafață. Canonul iconografic utilizat este același, cu ușoare variații tipologice. Una dintre piese se află în prezent în colecția Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia și are locul de descoperire necunoscut, fiind inedită, iar celelalte trei geme provin de la Romula. Asemănarea dintre acestea este evidentă, în special dacă analizăm maniera de gravare, stilul artistic și varianta iconografică aleasă. Aceste detalii propun posibilitatea ca toate cele patru geme să reprezinte produse ale atelierului de prelucrare a pietrelor gravate de la Romula, singurul identificat cu certitudine din provincia Dacia Inferior.

Abstract: In the pages of this article are brought to the attention of those interested, four Roman gemstones that present the image of the goddess Minerva engraved on their surface. The iconographic canon used is the same, with slight typological variations. One of the pieces is currently in the collection of the Museum of Archeology and Ethnography of Corabia and has the place of discovery unknown, being unpublished, and the other three gems comes from Romula. The similarity between them is obvious, especially if we consider the manner of engraving, artistic style and iconographic variant chosen. These details propose the possibility that all four gemstones represent products of the workshop for processing the engraved gemstones from Romula, the only one identified with certainty in Dacia Inferior province.

Cuvinte-cheie: Geme romane, gravare, Minerva, Romula, Dacia Inferior.

Key-words: Roman gemstones, engraving, Minerva, Romula, Dacia inferior.

Prezentul articol a fost inspirat de o piatră gemă cu locul de descoperire necunoscut, aflată în prezent în Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia, cu numărul de inventar 785.

Descrierea piesei:

1. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva¹ (Fig. 1-a,b):

Piesa are formă ovală și a fost lucrată dintr-o piatră semiprețioasă de culoare roșie-vișinie (posibil jasp²) prin gravare în adâncime și șlefuire. În secțiune are forma tronconică.

Pe suprafața superioară a pietrei a fost redată o reprezentare umană feminină în picioare, orientată spre dreapta. Personajul poartă un veșmânt lung și drapat, în mâna dreaptă ține o lance și un scut, iar cu brațul stâng întins spre înainte ține un obiect neclar, probabil o *patera*. Pe cap are un coif corintic cu panaș. Ținând cont de toate aceste elemente, foarte probabil este vorba despre o reprezentare a zeiței Minerva, surprinsă în momentul realizării unei libații.

Ipostaza în care a fost reprezentată zeița este una statică, relaxată. Întreaga greutate a trupului este susținută de piciorul stâng, cel drept fiind ușor flexat de la genunchi. Brațele apar ușor depărtate de corp, cel stâng lăsat lejer pe coapsa stângă. Coiful este redat destul de bine, coafura personajului este ilustrată printr-o simplă bulină, dar detaliile anatomice faciale lipsesc cu desăvârșire. Veșmântul divinității este înfășurat peste umeri și cade în falduri peste piciorul stâng, cel drept fiind expus.

*Muzeograf, Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: gabryela1982@yahoo.com.

¹ <http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=Gema&k=522E0CE35CEE467A905F9EBFE1B2C9F6>, accesat la data de 15 iunie 2019, ora 11.35 A.M.

² Până la efectuarea unei analize gemologice asupra piesei, este dificil de precizat cu certitudine natura materialului din care a fost realizată.

Compoziția este una foarte curată, clară, nu sunt vizibile erori de execuție.
Piesa se află în prezent în colecția Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia.

Nr.inv. : 785.

Dimensiuni : 1 x 0,7 x 0,3cm;

Greutate :- 0,28g.

Datare : epoca romană a Daciei.

Inedită.

Analogii :

Furtwängler, 1900, p. 284, LXIII, nr. 8.

Gesztelyi, 2000, nr. 84 și 85.

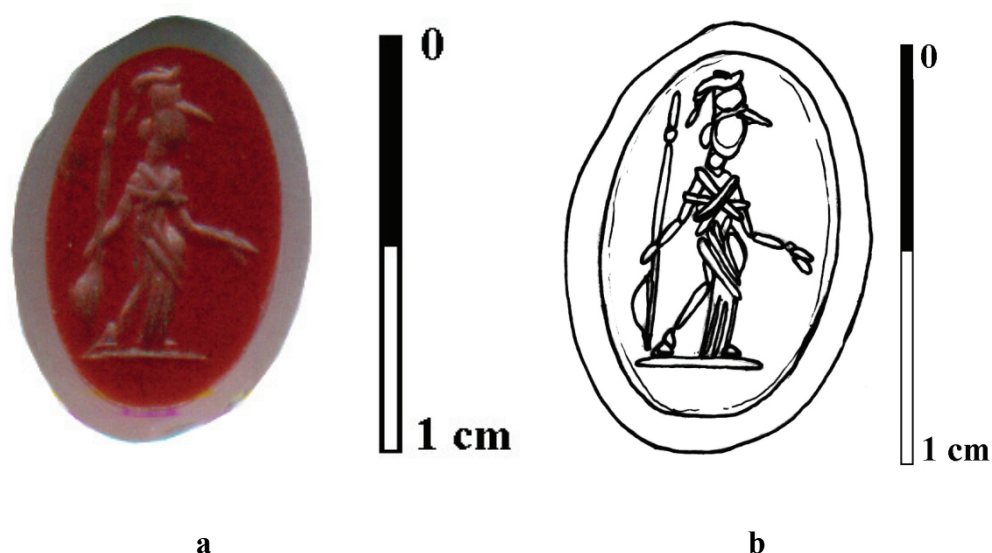
Henig, 1999, p. 53, nr. 6.

Krug, 1980, p. 172, 64, nr. 6; p. 221, 104, nr. 261.

Milcheva, 1980, nr. 39, 43, 44, și 45.

Richter, 1971, p. 34, nr. 96.

Zwierlein-Diehl, 1979, p. 192, 137, nr. 1424.

Fig. 1. Piatră gemă cu imaginea zeiței Minerva. Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia:
a. fotografie; **b.** desen.

*

Comentariu: Așa cum am precizat, piesa nu are locul de descoperire cunoscut. Faptul că se află în Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia, ar putea indica ca loc de descoperire, Sucidava.

Însă, câteva piese cu reprezentări similare, provin de la Romula, acolo unde a fost documentat singurul atelier de producție a pietrelor gravate din provincia Dacia Inferior³.

Descrierea pieselor:

³ Datorită numărului mare de pietre geme descoperite, dar și pe baza analizării acestora, prof. D. Tudor a conchis existența unui atelier de fabricare a gemelor la Romula.

2. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva (Fig. 2-a,b):

Piesa are formă ovală și a fost realizată din jasp de culoare cărămizie⁴. Descrierea reprezentării se poate face doar după fotografia mulajului gemei. Așa cum se poate observa din imagine, piesa este spartă în partea dreaptă inferioară.

Tipul iconografic este cel obișnuit. Este conturat un personaj feminin stând în picioare, cu chipul îndreptat spre stânga. Femeia este îmbrăcată cu un veșmânt lung până la glezne. În mâna dreaptă ține o *patera*, iar în stânga, lancea. La picioare, imediat lângă lance, este așezat scutul. Pe cap poartă un coif cu pană⁵. Este vorba despre o reprezentare clasică a zeiței Minerva.

La momentul publicării, gema făcea parte din Colecția Muzeului din Caracal. În prezent, atât piesa originală, cât și mulajul acesteia s-au pierdut.

Nr. inv. :1785.

Dimensiuni: 1 x 1,4 cm.

Greutate: neprecizată.

Datare: epoca romană a Daciei.

Bibliografie:

Tudor, 1967, p. 211, nr. 5, fig. 2/4.

Tudor, 1978, fig. 34/4.

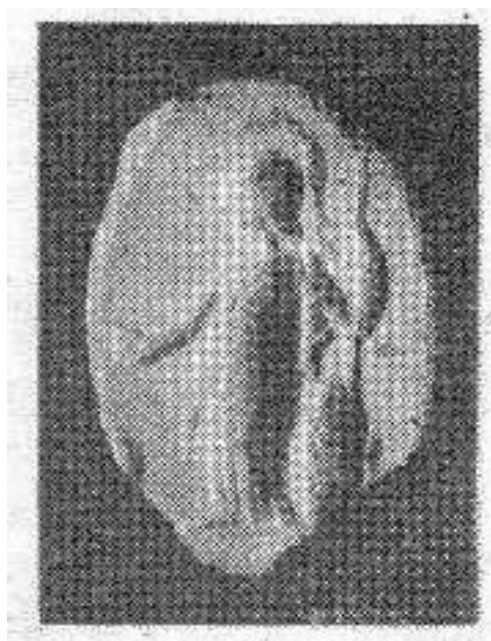
Analogii :

Casal García, 1991, p. 123, nr. 200.

Lafli, 2012, p. 137, nr. 36; p. 151, nr. 119.

Maaskant-Kleibrink, 1978, pp. 296-297, nr. 854.

Sena Chiesa, 1966, p. 126, VI, nr. 120.

a

b

Fig. 2. Piatră gemă cu zeița Minerva redată pe suprafață. Romula.
a. fotografie mulaj; **b.** desen.

⁴ Informația a fost preluată de la D. Tudor. În prezent este imposibil de verificat, întrucât piesa s-a pierdut.

⁵ De subliniat faptul că gema propriu-zisă a fost lucrată în negativ, motiv pentru care imaginea imprimată în mulaj apare redată în pozitiv (*în oglindă*).

3. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva (Fig. 3-a,b):

Piesa este lucrată în carneol roșu-cărmiziu prin gravare și șlefuire, cu vegetație fosilă în compoziție⁶. Are formă ovală, iar în secțiune este tronconică cu baza mică jos. Suprafața plană. Este spartă în partea dreaptă superioară.

Se distinge foarte clar silueta unui personaj feminin redat în picioare și profilat spre dreapta. Poartă un veșmînt lung, strâns în dreptul taliei cu o cingătoare. Așa cum apare în reprezentare este vorba cu siguranță despre o ținută formată din chiton și himation, combinație vestimentară purtată de femei în antichitate.

Femeia este figurată ținând în mîna dreaptă o lance și un scut sprijinit de pămînt, la picioarele acesteia. Mîna stîngă este întinsă spre înainte și ține un obiect ce se aseamănă cu o *patera*. Pe cap poartă un coif cu panaș. Picioarul drept este acoperit doar parțial de drapajul veșmîntului. Astfel, putem identifica personajul cu zeița Minerva.

Piatra gemă este lucrată satisfăcător. Tratarea stilistică a piesei în discuție este destul de schematică. O atenție mai mare s-a acordat elementelor ce compun coiful și ținuta vestimentară.

La momentul publicării, piesa făcea parte dintr-o colecție particulară. În prezent se află în Colecția Muzeului din Caracal.

Nr. inv.: 2018.

Dimensiuni: 1,2 x 0,9 x 0,3 cm.

Greutate: 0,45g.

Datare: epoca romană a Daciei.

Bibliografie:

Tătulea, 1994, fig. 37/15.

Tudor, 1967, p. 211, nr. 6, fig. 2/5;

Tudor, 1968a, fig. 36/10.

Tudor, 1968, fig. 16.

Tudor, 1978, fig. 34/13.

Analogii:

Gesztelyi, 2000, pp. 51-52, nr. 82.

Gramatopol, 1974, p. 48, VI, nr. 121.

Hamburger, 1968, 1-38, p. 27, II, nr. 33.

Henig, 1974, p. 37, VIII, nr. 240.

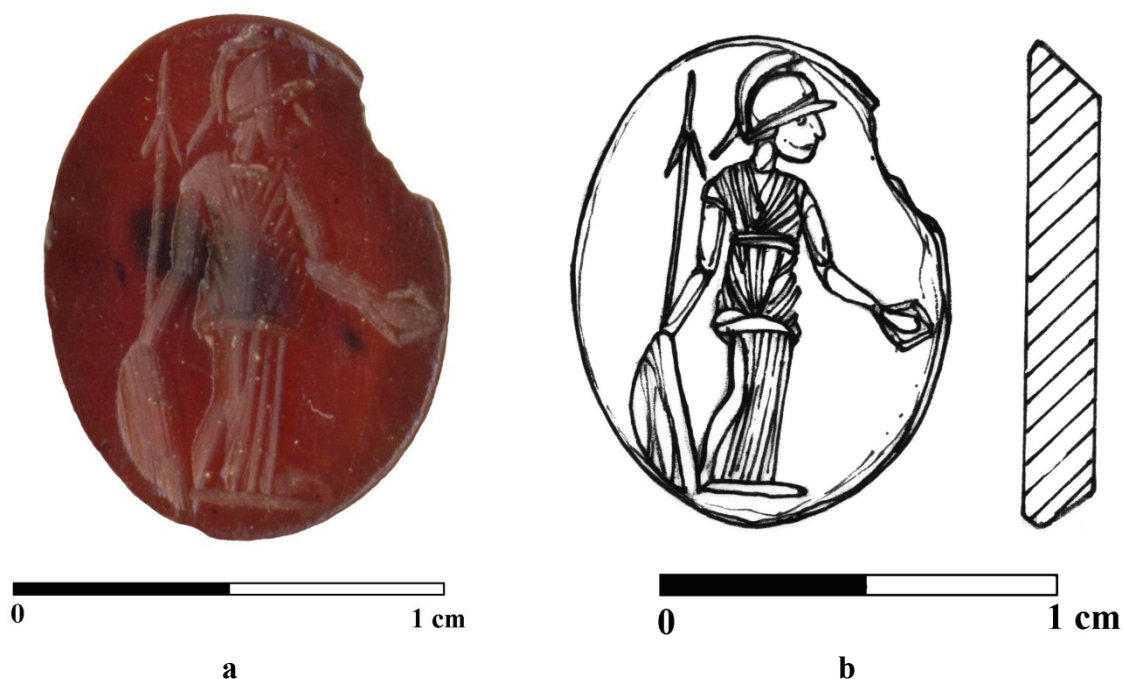
Milcheva, 1980, p. 41, nr. 45.

Milcheva, 1987, p. 201, LXVIII, nr. 13.

Sena Chiesa, 1966, p. 125, VI, nr. 117-118.

Zwierlein-Diehl, 1969, p. 171, 80, nr. 457.

⁶ Expertiza gemologică aparține ing. geofizician gemolog Andrei Costin Victor, căruia doresc să îi mulțumesc și pe această cale.

Fig. 3. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva pe suprafață. Romula.
a. fotografie; b. desen.

4. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva (Fig. 4):

Piesa a fost lucrată în jasp⁷ și are forma ovală. În secțiune este tronconică cu baza mică în sus. Pentru o descriere a reprezentării avem la dispoziție doar un desen extrem de schematic realizat.

Se poate observa un personaj feminin în picioare, îmbrăcat într-un veșmânt lung. În zona taliei pare a fi sugerată o cingătoare, așadar poate fi vorba despre un *chiton*, veșmânt purtat în antichitate după cum spuneam, doar de femei.

Profilată spre dreapta, femeia este figurată purtând lancea și scutul în mâna dreaptă. În brațul stâng întins pare că ține un obiect. Judecând după tipul iconografic dar și pe baza analogiilor, probabil este vorba despre o *patera*. Având în vedere detaliile, avem de-a face cu o reprezentare (rudimentară) a zeiței Minerva.

Lucrarea subiectului gravat pare neterminată, observație ce poate fi pusă și pe seama desenului destul de sumar realizat.

La data publicării, piesa se afla în Colecția Dr. Ștefan Niculescu din București.

Dimensiuni: 0,5 x 0,7 cm.

Greutate: neprecizată.

Datare: epoca romană a Daciei.

Bibliografie:

Tudor, 1967, p. 219, nr. 42, fig. 5/2.

Analogii:

Casal García, 1991, pp. 122-123, nr. 196, 199.

Gramatopol, 1974, p. 49, VII, nr. 139.

Maaskant-Kleibrink, 1978, p. 297, nr. 855.

⁷ Ca și în cazul piesei precedente de la Romula (vezi mai sus nr. 1), informația cu privire la materialul din care a fost lucrată gema a fost preluată de la D. Tudor. În prezent, acest aspect este dificil de clarificat.

Milcheva, 1980, pp. 39-40, nr. 39.

Zwierlein-Diehl, 1969, p. 145, 66, nr. 368.

Fig. 4. Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva. Romula. Desen refăcut după D. Tudor.

*

Concluzii: Imaginea zeiței Minerva, așa cum o regăsim pe gемеle prezentate aici, rămâne o apariție obișnuită în gliptica romană. Atenția mi-a fost atrasă însă de asemănarea reprezentării de pe gema din muzeul de la Corabia, cu cele gravate pe gемеle de la Romula. Apartenența acestora la un singur atelier pare plauzibilă, fără a exclude în totalitate și alte variante.

Altfel, gемеle realizate în atelierul de producție a pietrelor gravate de la Romula, circulau în tot sudul provinciei Dacia. O bună dovadă în acest sens rămân tehnica și stilul de gravare, frecvența unor anumite tipuri de subiecte, dar și amprenta artistică, personală, a meșterilor gravori romulensi. Toate aceste aspecte se întâlnesc și în cazul celor patru gеме prezentate aici.

BIBLIOGRAFIE

- Casal García, R. 1991. *Colección de Gliptica del Museo Arqueológico Nacional (serie de entalles romanos)*. I-II. Dirección General de los Museos Estatales, Madrid.
- Furtwängler, A. 1900. *Die Antiken Gemmen*. I-III, Leipzig.
- Gesztelyi, T. 2000. *Antike Gemmen Im Ungarischen Nationalmuseum*. Budapest.
- Gramatopol, M. 1974. *Les pierres gravées du Cabinet Numismatique de l' Académie Roumaine*. Bruxelles.
- Hamburger, A. 1968. *Gems from Caesarea Maritima. Atiqot (English Series) VIII*, Ierusalim.
- Henig, M. 1974. *A Corpus of Roman Engraved Gemstones from British Sites*. B.A.R. 8 (II), Oxford.
- Henig, M. 1999. One Hundred and fifty Years of Wroxeter Gems. In M. Henig and Dimitris Plantzos, *Classicism to Neo-Classicism, Essays dedicated to Gertrud Seidmann*, BAR International Series 793, Oxford, pp. 49-66.
- Krug, A. 1980. *Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Museum Köln. Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Institutes*, Frankfurt am Main.

- Lafli, E. 2012. A Preliminary report on the Intaglio and Cameo at the Museums of Izmir. *Arkeoloji ve Sanat. Journal of Archaeology & Art*. EUROPA NOSTRA, Mai-August, pp. 133-154.
- Maaskant-Kleibrink, M. 1978. *Catalogue of the Engraved Gems in the Royal Coin Cabinet – The Hague. The Greek, Etruscan and Roman Collections*. Dan Hague.
- Milcheva, D. A. 1980. *Antike Gemmen und Kameen aus dem Archäologischen Nationalmuseum Sofia*. Sofia.
- Milcheva, D. A. 1987. Gemme e Cammei del Museo Storico Comunale di Svistov. *Ratiariensia* 3-4, Vidin, pp. 193-208.
- Richter, G. 1971. *Engraved Gems of the Romans – a supplement to the History of Roman Art (The Engraved Gems of the Greeks, Etruscans and Romans) – II*. London: Phaidon Press.
- Sena Chiesa, G. 1966. *Gemme del Museo Nazionale di Aquileia (Testo e Tavole)*. Padova.
- Tătulea, C. M. 1994. *Romula-Malva*. București.
- Tudor, D. 1967. Pietre gravate descoperite la Romula. *Apulum* VI, pp. 209-229.
- Tudor, D. 1968. *Romula*. București.
- Tudor, D. 1968a. *Oltenia romană*. ediția III-a, București.
- Tudor, D. 1978. *Oltenia romană*. ediția IV-a, București.
- Zwierlein-Diehl, E. 1969. *Antike Gemmen in Deutschen Sammlungen*. II, München.
- Zwierlein-Diehl, E. 1979. *Die Antiken Gemmen des Kunsthistorischen Museums in Wien*. II, München.
- <http://clasate.cimec.ro/detaliu.asp?tit=Gema&k=522E0CE35CEE467A905F9EBFE1B2C9F6>

LISTA ILUSTRAȚIILOR

- Fig. 1.** Piatră gemă cu imaginea zeiței Minerva. Muzeul de Arheologie și Etnografie din Corabia: **a.** fotografie; **b.** desen.
- Fig. 2.** Piatră gemă cu zeița Minerva redată pe suprafață. Romula. **a.** fotografie mulaj; **b.** desen.
- Fig. 3.** Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva pe suprafață. Romula. **a.** fotografie; **b.** desen.
- Fig. 4.** Piatră gemă cu reprezentarea zeiței Minerva. Romula. Desen refăcut după D. Tudor.